

ISSN 2312-8933

Інститут держави і права імені В. М. Корецького
Національної академії наук України
Instytut Państwa i Prawa imienia Wołodymyra Koreckiego
Narodowej Akademii Nauk Ukrainy

Польська академія наук і мистецтв
Polska Akademia Umiejętności

Польське наукове товариство у Житомирі
Polskie Towarzystwo Naukowe w Żytomierzu

STUDIA POLITOLOGICA UCRAINO-POLONA

Щорічний журнал з політичних наук
Rocznik nauk politycznych

Випуск сьомий
Tom siódmy

За редакцією Володимира Горбатенка та Ірени Ставови-Кавки
Pod redakcją Wołodymyra Horbatenki i Ireny Stawowy-Kawki

Житомир–Київ–Краків
Żytomierz–Kijów–Kraków
2017

УДК 32(477)+32(438)
ББК 66.0(4Укр)+66.0(4Пол)

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Інституту держави і права імені В.М. Корещького Національної академії наук України
Протокол № 8 від 22.06.2017 року*

Журнал індексується в міжнародній базі даних
The Central European Journal of Social Sciences and Humanities
<http://cejsh.icm.edu.pl>

Czasopismo jest indeksowane w międzynarodowej bazie danych
The Central European Journal of Social Sciences and Humanities
<http://cejsh.icm.edu.pl>

Журнал індексується в міжнародній базі даних Index Copernicus International - ICI
Journals Master List 2015 з індексом ICV 47,24
<http://jml.indexcopernicus.com/>
Czasopismo jest notowane w Index Copernicus International - ICI Journals Master List 2015
z ICV 47,24

Журнал занесено в базу даних «Польська наукова бібліографія»
<https://pbn.nauka.gov.pl/sedno-webapp/journals/50239>
Czasopismo jest notowane w bazie danych „Polska Bibliografia Naukowa”

Журнал індексується в базі даних POL-index
<https://pbn.nauka.gov.pl/polindex-webapp/search/basic?type=journal&query=Studia+Politologica+Ucraino-Polona>
Czasopismo jest indeksowane w bazie danych POL-index

Видання «Studia Politologica Ucraino-Polona» включено до списку В наукових часописів Міністерства науки і вищої освіти Республіки Польща з визначенням числом 2 пункти.

Rocznik „Studia Politologica Ucraino-Polona” znajduje się na liście B czasopism naukowych Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego z przyznaną liczbą dwóch punktów.

Тексти, що публікуються в журналі «Studia Politologica Ucraino-Polona», рецензуються двома незалежними зовнішніми рецензентами.

Teksty przekazywane do opublikowania w roczniku „Studiach Politologica Ucraino-Polona” są recenzowane anonimowo przez dwóch recenzentów zewnętrznych.

У-45 **Studia Politologica Ucraino-Polona**. Випуск 7. – Житомир-Київ-Краків : ФОП
Євенок О. О., 2017. – с. 292

УДК 32(477)+32(438)
ББК 66.0(4Укр)+66.0(4Пол)

© Польське наукове товариство у Житомирі, 2017
© Інститут держави і права ім. В. М. Корещького НАН України, 2017
© Польська академія наук і мистецтв, 2017

ISSN 2312-8933

Рецензенти

Петро Байор, доктор, Ягеллонський університет у Кракові

Адам Бобрик, габілітований доктор, професор Природничо-гуманістичного університету в Седльцях

Микола Бучин, доктор політичних наук, доцент, Національний університет «Львівська політехніка»

Дмитро Гаврилюк, кандидат політичних наук, Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова (м. Київ)

Микола Гетьманчук, доктор історичних наук, професор, Львівський державний університет внутрішніх справ

Вікторія Горбунова, доктор психологічних наук, професор, Український католицький університет (м. Львів)

Василь Гулай, доктор політичних наук, професор, Національний університет «Львівська політехніка»

Леонід Ільчук, кандидат політичних наук, доцент, Науково-дослідний Інститут праці і зайнятості населення Міністерства соціальної політики України і НАН України

Домініка Карвот-Зелінська, доктор, Економічний університет у Кракові

Андрій Кастори, габілітований доктор, професор, Польська академія наук і мистецтв у Кракові

Олена Кіндратець, доктор політичних наук, професор, Запорізький національний університет

Мірелла Коженювська-Вішневська, доктор, Ягеллонський університет у Кракові

Малгожата Кулаковська, доктор, Ягеллонський університет у Кракові

Галина Куц, доктор політичних наук, професор, Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди

Юлія Нечипоренко, кандидат політичних наук, Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення

Кишиштоф Новак, габілітований доктор, професор, Шльонський університет у Катовицях

Єнджей Пашкевич, габілітований доктор, професор Університету Адама Міцкевича у Познані

Магдалена Питляк, доктор, Ягеллонський університет у Кракові

Павло Пліхта, доктор, Ягеллонський університет у Кракові

Магдалена Рексьть, доктор, Лодзьський університет

Валентин Северинюк, доктор політичних наук, професор, Класичний приватний університет (м. Запоріжжя)

Кишиштоф Сидоркевич, доктор, Вармінсько-Мазурський університет в Ольштині

Лідія Чорна, кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник, Інститут соціальної та політичної психології Національної академії педагогічних наук України

Recenzenci

Dr hab. Adam Bobryk, prof. Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach

Prof. dr Michał Buczyn, Uniwersytet Narodowy „Politechnika Lwowska”

Lidia Czorna, kandydat nauk psychologicznych, starszy współpracownik naukowy, Instytut Psychologii Społecznej i Politycznej Narodowej Akademii Nauk Pedagogicznych

Prof. dr Wiktoria Gorbunowa, Ukraiński Uniwersytet Katolicki we Lwowie

Dmytro Hawryluk, kandydat nauk politycznych, Narodowy Uniwersytet Pedagogiczny im. Michała Dragomanowa w Kijowie

Prof. dr Wasyl Hetmanczuk, Uniwersytet Państwowy Spraw Wewnętrznych we Lwowie

Prof. dr Wasyl Hulaj, Uniwersytet Narodowy „Politechnika Lwowska”

Leonid Ilczuk, kandydat nauk politycznych, docent, Naukowo-Badawczy Instytut Pracy i Zatrudnienia Ludności Ministerstwa Polityki Socjalnej Ukrainy i Narodowej Akademii Nauk Ukrainy

Dr Dominika Karwoth-Zielińska, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie

Prof. dr hab. Andrzej Kastory, Polska Akademia Umiejętności

Prof. dr Helena Kindratec, Zaporoski Uniwersytet Narodowy

Dr Mirella Korzeniewska-Wiszniewska, Uniwersytet Jagielloński w Krakowie

Prof. dr Halina Kuc, Narodowy Uniwersytet Pedagogiczny imienia Hryhoryja Skovorody w Charkowie

Dr Małgorzata Kulakowska, Uniwersytet Jagielloński w Krakowie

Julia Neczyporenko, kandydat nauk politycznych, Narodowa Rada Ukrainy ds. Telewizji i Radia

Dr hab. Krzysztof Nowak, Uniwersytet Śląski w Katowicach

Dr Magdalena Reksć, Uniwersytet Łódzki

Dr hab. Jędrzej Paszkiewicz, prof. Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Dr Paweł Plichta, Uniwersytet Jagielloński w Krakowie

Dr Magdalena Pytlak, Uniwersytet Jagielloński w Krakowie

Prof. dr Walenty Seweryniuk, Klasyczny Uniwersytet Prywatny w Zaporozhu

Dr Krzysztof Sidorkiewicz, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

Редакційна колегія

Володимир Горбатенко, доктор політичних наук, професор, Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України (Київ) – голова від української сторони.

Ірена Ставови-Кавка, габілітований доктор, професор, Ягеллонський університет (Краків) – голова від польської сторони.

Агнешка Кастори, габілітований доктор, Ягеллонський університет (Краків) – заступник голови редакційної колегії і відповідальний секретар від польської сторони.

Сергій Рудницький, доктор політичних наук, доцент, Польське наукове товариство в Житомирі – заступник голови редакційної колегії і відповідальний секретар від української сторони.

Рафал Возніца, доктор, Ягеллонський університет (Краків) – технічний секретар від польської сторони.

Наукова рада

Ольга Бабкіна, доктор політичних наук, професор, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова (Київ).

Роман Бекер, габілітований доктор, професор, Університет імені Миколи Коперника у Торуні.

Олександр Бойко, доктор політичних наук, професор, Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя.

Володимир Бонусяк, габілітований доктор, професор, Жешівський університет.

Войцех Кауге, габілітований доктор, професор, Силезький університет (Катовіце).

Ірина Кресіна, доктор політичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України, Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України (Київ).

Ян Махнік, габілітований доктор, професор, Польська академія наук і мистецтв (Краків).

Анджей Новак, габілітований доктор, професор, Ягеллонський університет (Краків).

Ян Прокоп, габілітований доктор, професор, Польська академія наук і мистецтв (Краків).

Петро Саух, доктор філософських наук, професор, Національна академія педагогічних наук України.

Володимир Смолянюк, доктор політичних наук, професор, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана.

Володимир Цвих, доктор політичних наук, професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

Юрій Шемшученко, доктор юридичних наук, академік НАН України, Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України (Київ).

Богдан Шляхта, габілітований доктор, професор, Ягеллонський університет (Краків).

Редакційна рада

Ірина Баладинська, кандидат педагогічних наук, доцент, Житомирський державний університет імені Івана Франка.
Валерій Бортніков, доктор політичних наук, професор, Східноукраїнський національний університет імені Лесі Українки (Луцьк).

Віктор Ватиль, доктор політичних наук, професор, Гродненський державний університет імені Янки Купали.

Галина Зеленько, доктор політичних наук, професор, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені І.Ф. Кураса НАН України (Київ).

Анджей А. Земба, габілітований доктор, Ягеллонський університет (Краків).

Анатолій Коваленко, доктор політичних наук, професор, Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України (Київ).

Валерій Корнієнко, доктор політичних наук, професор, Вінницький національний технічний університет.

Ірена Котович-Борови, габілітований доктор, Вища школа сільського господарства (Варшава).

Анатолій Круглашов, доктор політичних наук, професор, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича.

Оксана Кукуруз, кандидат політичних наук, Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України

Гжегож Мазур, габілітований доктор, професор, Інститут політичних наук і міжнародних відносин Ягеллонського університету (Краків).

Юрай Марушак, доктор філософії, Інститут політичних наук Словацької Академії Наук (Братислава).

Войцех Єжи Матерський, габілітований доктор, професор, Інститут політичних досліджень Польської академії наук (Варшава).

Тетяна Перглер, доктор філософії, доцент, Перша сло`вянська гімназія і мовна школа у Празі

Микола Примуш, доктор політичних наук, професор, Донецький національний університет імені Василя Стуса.

Володимир Осадчий, габілітований доктор, професор, Люблінський католицький університет.

Олексій Сковіков, кандидат політичних наук, доцент, Московський гуманітарний університет

Томаш Стриск, габілітований доктор, доцент, Інститут політичних досліджень Польської академії наук (Варшава).

Олена Яцунська, доктор філософії, Бібліотека Конгресу США (Вашингтон).

Kolegium redakcyjne

prof. dr nauk politycznych Wołodymyr Horbatenko, Instytut Państwa i Prawa im. Wołodymyra Koreckiego Narodowej Akademii Nauk Ukrainy w Kijowie – przewodniczący ze strony ukraińskiej.

prof. dr hab. Irena Stawowy-Kawka, Uniwersytet Jagielloński – przewodniczący ze strony polskiej.

dr hab. Agnieszka Kastory, Uniwersytet Jagielloński – zastępca przewodniczącego i sekretarz odpowiedzialny ze strony polskiej.

doc. dr nauk politycznych Sergiusz Rudnicki, Polskie Towarzystwo Naukowe w Żytomierzu – zastępca przewodniczącego kolegium redakcyjnego i sekretarz odpowiedzialny ze strony ukraińskiej.

dr Rafała Woźnica, Uniwersytet Jagielloński – redaktor techniczny ze strony polskiej.

Rada Naukowa

prof. dr nauk politycznych Olha Babkina, Narodowy Uniwersytet Pedagogiczny im. Mychajły Drahomanowa w Kijowie.

prof. dr nauk politycznych Aleksander Bojko, Uniwersytet Państwowy w Nieżynie imienia Mykoły Gogola.

prof. dr hab. Włodzimierz Bonusiak, Uniwersytet Rzeszowski.

prof. dr hab. Roman Bäcker, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu.

prof. dr nauk politycznych Wołodymyr Cwych, Kijowski Narodowy Uniwersytet im. Tarasa Szewczenki.

prof. dr hab. Wojciech Kaute, Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach.

prof. dr nauk politycznych Iryna Kresina, Narodowa Akademia Nauk Prawnych Ukrainy, Instytut Państwa i Prawa imienia Wołodymyra Koreckiego Narodowej Akademii Nauk Ukrainy w Kijowie.

prof. dr hab. Jan Machnik, Polska Akademia Umiejętności.

prof. dr hab. Andrzej Nowak, Uniwersytet Jagielloński.

prof. dr hab. Jan Prokop, Polska Akademia Umiejętności.

prof. dr nauk filozoficznych Petro Sauch, Narodowa Akademia Nauk Pedagogicznych Ukrainy.

prof. dr nauk politycznych Włodzimierz Smolaniuk, Kijowski Narodowy Uniwersytet Ekonomiczny imienia Wadyma Hetmana.

prof. dr nauk prawnych Jurij Szemszuczenko, Narodowa Akademia Nauk Ukrainy, Instytut Państwa i Prawa im. Wołodymyra Koreckiego Narodowej Akademii Nauk Ukrainy w Kijowie.

prof. dr hab. Bogdan Szlachta, Uniwersytet Jagielloński.

Rada Redakcyjna

doc. kandydat nauk pedagogicznych Irena Baładynańska, Uniwersytet Państwowy im. Iwana Franki w Żytomierzu.

dr Helena Jacuńska, Biblioteka Kongresu Stanów Zjednoczonych (Waszyngton).

prof. dr nauk politycznych Walerij Bortnikow, Wschodnioeuropejski Uniwersytet Narodowy imienia Łesi Ukrainki w Łucku.

dr hab. Irena Kotowicz-Borowy, Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie.

prof. dr nauk politycznych Anatolij Krugłaszow, Uniwersytet Narodowy imienia Jurija Fedkowicza w Czerniowcach.

prof. dr nauk politycznych Walery Kornijenko, Narodowy Uniwersytet Techniczny w Winnicy.

prof. dr nauk politycznych Anatol Kowalenko, Instytut Państwa i Prawa im. Wołodymyra Koreckiego Narodowej Akademii Nauk Ukrainy w Kijowie.

Oksana Kukuruz, kandydat nauk politycznych, Instytut Państwa i Prawa im. Wołodymyra Koreckiego Narodowej Akademii Nauk Ukrainy w Kijowie.

prof. dr hab. Wojciech Jerzy Materski, Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk w Warszawie

dr Juraj Marušiak, Instytut Nauk Politycznych Słowackiej Akademii Nauk w Bratysławie.

prof. dr hab. Grzegorz Mazur, Uniwersytet Jagielloński.

prof. dr hab. Włodzimierz Osadczy, Katolicki Uniwersytet Lubelski.

doc. dr Tatjana Pergler, Pierwsze gimnazjum słowiańskie i szkoła językowa w Pradze.

prof. dr nauk politycznych Mykoła Prymusz, Doniecki Uniwersytet Narodowy imienia Wasyla Stusa.

doc. kandydat nauk politycznych Aleksej Skowikow, Moskiewski Uniwersytet Humanistyczny.

doc. dr hab. Tomasz Stryjek, Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk w Warszawie.

prof. dr nauk politycznych Wiktor Watyl, Uniwersytet Państwowy imienia Janki Kupały w Grodnie

prof. dr nauk politycznych Halina Zeleńko, Instytut Badań Politycznych, Etnicznych i Narodowych imienia Iwana Kurasa Narodowej Akademii Nauk Ukrainy.

dr hab. Andrzej A. Zięba, Uniwersytet Jagielloński.

Зміст
Spis treści

Gratulacje profesorowi Wołodymyrowi Horbatence z okazji sześćdziesiątej rocznicy urodzin	9
Привітання професору Володимиру Горбатенко з нагоди шістдесятиріччя з дня народження	
I. Демографічні зміни і проблеми національних меншин у Центрально-Східній Європі і на Балканах	10
I. Zmiany demograficzne i problemy mniejszości narodowych w Europie Środkowo-Wschodniej i na Bałkanach	
Ольга Маруховська-Картунова Філософсько-релігійний та політологічний виміри витоків наук про мир і врегулювання етнополітичних конфліктів	10
Olga Maruchowska-Kartunowa Wymiar filozoficzno-religijny i politologiczny początków nauk o pokoju i uregulowaniu konfliktów etnopolitycznych	
Володимир Горбатенко Надмірна міграція і порушення політичної стабільності на європейському континенті	20
Wołodymyr Horbatenko Nadmierna migracja i zachwianie się stabilności politycznej na kontynencie europejskim	
Irena Stawowy-Kawka Mniejszość węgierska w Rumunii w okresie transformacji polityczno-ustrojowej po 1989 roku	29
Ірена Ставови-Кавка Угорська національна меншина в Румунії в період суспільно-політичної трансформації після 1989 р.	
Daniel Wilk Polityka rządu wobec organizacji pozarządowych w latach 2008–2016 a kryzys polityczny w Macedonii	48
Даніель Вілк Політика уряду в стосунку до неурядових організацій в 2008-2016 рр. і політична криза в Македонії	
Justyna Krupa Samoidentyfikacja oraz kulturowa i polityczna tożsamość Serbów vukovarskich po 1995 roku	59
Юстина Крупа Самоідентифікація і культурна та політична тотожність вуковарських сербів після 1995 р.	
Katarzyna Fijolek Obraz Turka jako muzułmańskiego fanatyka i najeźdźcy. Elementy dehumanizacji stereotypu	70
Катерина Фійолек Образ турка як мусульманського фанатика і загарбника. Елементи дегуманізації стереотипу	
Agnieszka Malgorzata Kastory Utworzenie polskiego okręgu autonomicznego na Litwie w debatach Senatu Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1989–1991	82
Агнешка Маргарита Кастори Створення польського автономного району в дебатах Сенату Республіки Польща в 1989-1991 рр.	
Mateusz Nowak Charakterystyka przestępczości wśród cudzoziemców pochodzenia wietnamskiego w Polsce w świetle statystyki policyjnej, sądowej i penitencjarnej po 1989 roku	98
Матеуш Новак Характеристика злочинності серед іноземців в'єтнамського походження у Польщі у світлі поліцейської, судової і пенітенціарної статистики після 1989 року	
Tetiana Poiarkova Russian-ukrainian war as the strategy of Ukrainian statehood destruction	114
Тетяна Пояркова Російсько-українська війна як стратегія знищення української державності	
Віра Явір Реінтеграція тимчасово окупованих територій Донбасу: передумови та перспективи ...	
Wira Jawir Reintegracja tymczasowo okupowanych terenów Donbasu: warunki wstępne i perspektywy.....	122

Kseniia Havrylovska, Oksana Shmyhliuk Subjective legitimization of legal norms as the factor of ethnic self-consciousness development	131
Ксенія Гавриловська, Оксана Шмиглюк Суб'єктивна легітимізація правових норм як чинник розвитку етнічної самосвідомості	
Віктор Кириченко Зміни стереотипів міжетнічного сприйняття українців північно-західного регіону в період з 2002 по 2015 рік	139
Wiktor Kyryczenko Zmiany stereotypów percepcji innych narodowości poprzez Ukraińców zachodniego regionu od 2002 do 2015 roku	
Сергій Рудницький Політична репрезентація поляків в Україні на локальному рівні (за результатами досліджень 2015-2016 рр. на Житомирщині)	147
Sergiusz Rudnicki Polityczna reprezentacja Polaków na Ukrainie na szczeblu lokalnym (na podstawie badań z lat 2015-2016 na Żytomierszczyźnie)	
II. Społeczeństwo obywatelskie i polityka publiczna	156
II. Громадянське суспільство і публічна політика	
Валерій Бортніков Форми політичного протесту та самоорганізації громадян на Волині в умовах Революції Гідності	156
Walery Bortnikow Formy protestu politycznego i samoorganizacji ludności na Wołyniu w warunkach Rewolucji Godności	
Світлана Бульбенюк Взаємодія державної влади та громадянського суспільства в Україні в умовах системних викликів сучасності (кратологічно-управлінський і антропологічний дискурси).....	165
Switlana Bulbeniuk Współdziałanie władzy państwowej i społeczeństwa obywatelskiego na Ukrainie w warunkach systemowych wyzwań współczesności (dyskurs kratologiczno-zarządczy i antropologiczny)	
Ольга Пахолок Участь вітчизняних і міжнародних громадських організацій та місій на парламентських виборах в Україні у 2002-2014 рр.	174
Olga Pacholok Udział krajowych oraz międzynarodowych organizacji pozarządowych i misji w wyborach parlamentarnych na Ukrainie w latach 2002-2014	
Олена Чальцева Концепт «публічна політика» у міждисциплінарному науковому дискурсі	184
Helena Czalcewa Koncepcja „polityki publicznej” w międzydiscyplinarnym dyskursie naukowym	
Світлана Денисюк, Валерій Корнієнко Практичні виклики та реальні потенції е-демократії: український варіант	196
Switlana Denysiuk, Walery Kornijenko Praktyczne wyzwania i realne możliwości e-demokracji: ukraiński wariant	
Maksym Rozumnyi Democracy building in Ukraine: key contradictions	203
Максим Розумний Побудова демократії в Україні: основні протиріччя	
Tetiana Reva Political views of the representatives of the dissident human rights movement (M. Rudenko, P. Hryhorenko and I. Pliushch)	215
Тетяна Рева Політичні погляди представників дисидентського правозахисного руху (М. Руденко, П. Григоренко та І. Плющ)	
III. Instytucje i procesy polityczne	223
III. Політичні інститути та процеси	
Андрій Рудик Запровадження контрольної функції парламенту як складова політичної модернізації колишніх монархій Азії та Африки	223
Andrzej Rudyk Wprowadzenie funkcji kontrolnej parlamentu jako składnik modernizacji politycznej byłych monarchii Azji i Afryki	

Віталій Кольцов Етимологічна та змістовна варіативність і системність класичного / вузького визначення політичної опозиції	232
Witalij Kolcow Etymologiczna i treściowa wariacyjność i systemowość klasycznej/wąskiej definicji opozycji politycznej	
Валентина Смірнова Відсутність політичної волі до демократичних перетворень як чинник поглиблення деструктивних процесів	240
Walentyna Smirnowa Brak woli politycznej do przekształceń demokratycznych jako czynnik pogłębienia się procesów destruktywnych	
IV. Kultura polityczna i historia polityczna	247
IV. Політична культура та політична історія	
Василь Пахолок Роль державних нагород у процесі формування вітчизняної політичної свідомості та культури	247
Wasył Pacholok Rola nagród państwowych w procesie kształtowania się krajowej kultury i świadomości politycznej	
Алла Бортнікова Суспільно-політичні умови запровадження магдебурзького права в містах Волині XV–60-ті pp. XVI ст.	256
Alla Bortnikowa Warunki społeczno-polityczne wprowadzenia prawa magdeburskiego w miastach Wołynia w XV–latach 60. XVI wieku	
Ольга Білобровець Східні Кresi в польській суспільно-політичній думці (1914-1925 pp.)	263
Olga Bilobrowiec Kresy Wschodnie w polskiej myśli społeczno-politycznej w latach 1914- 1925	
V. Recenzje	273
V. Рецензії	
Олексій Кресін «Історія Малоросії» Миколи Маркевича: історична праця та політичний трактат	
Oleksij Kresin „Historia Małorosji” Mikołaja Markiewicza: praca historyczna i traktat polityczny	273
Відомості про авторів	289
Dane o autorach	291

Віктор Кириченко

Житомирський державний університет імені Івана Франка

ЗМІНИ СТЕРЕОТИПІВ МІЖЕТНІЧНОГО СПРИЙНЯТТЯ УКРАЇНЦІВ ПІВНІЧНО-ЗАХІДНОГО РЕГІОНУ В ПЕРІОД З 2002 ПО 2015 РІК

Viktor Kyrychenko. Changes in stereotypes of ethnic perceptions of Ukrainians in the northwestern region from 2002 to 2015.

The geopolitical changes in Ukraine that took place in 2014-2016 influenced the psychology of interethnic perception of Ukrainians. This concerns the policy of intergovernmental cooperation and the attitude of Ukrainians towards national minorities living on the territory of Ukraine. Ukrainian society chose a pro-European model of organization of social relations, support for democratic values, which in turn influenced the change in the stereotypes of interethnic perception of Ukrainians. Research on interethnic perception issues was completed by 2016, and therefore reflects a false picture of interethnic interaction between Ukrainians and other ethno-ethnic groups.

The relevance of the study is related to the need to update the empirical material, which concerns the psychology of interethnic perception. In our study, we compared the results of the study, which were obtained in 2003 by V.Gorbunova. The survey was conducted among youths living in the northwestern region of Ukraine. As the results of our study showed, there is a group polarization at the level of consciousness of Ukrainians that differentiates ethnonational groups that are in the system of interethnic perceptions of Ukrainians into group associations such as "we" and "them".

According to the results of the factorization of the estimation matrix of the peculiarity of certain personality traits at the level stereotypes of interethnic perception of Ukrainians, we distinguished two groups of ethno-national communities: the first group consists of Germans, Americans, Poles, Turks; the second group includes Russians, Chinese, Kazakhs. Belarusians, Ukrainians, Moldovans, Romanians are not included in any ethno-national association, because they do not attribute to themselves the features that are characteristic of the two previous groups. The change in the vector of the geopolitical direction of our society has influenced the semantic structure of the stereotypes of interethnic perception of Ukrainians by other ethno-national groups.

There was a differentiation between ethnic groups at the level "we" and "they" and there is a tendency for Ukrainians to consolidate with ethnic groups that are part of the European Union. In comparison with the results of the research in 2002, we found that the main attitudes of Ukrainians in the consciousness of the Ukrainian people were and remain stereotypes of interethnic perception, which denote the personality traits related to the sphere of production and intergroup cooperation (hard work, perseverance, business qualities).

Compared to the results of the 2002 study, the features that indicate the ability of the ethno-national group to aggression, hostility, insidiousness become dominant. Stereotypes that denote socially-approved features that are not mediated by joint activity lose sentimentality: sincerity, openness, friendliness, etc. The results of the above study illustrate the peculiarities of the stereotypes of ethnic perceptions of Ukrainians, which were obtained on the basis of a sample of juvenile persons (17-20 years old) living in Zhytomyr, Volyn and Vinnytsia regions.

To obtain a holistic view of the specificity of interethnic perception by Ukrainians of other ethno-national groups, it is necessary to continue the study taking into account respondents from other regions of the country and other age groups, which outlines the subject and tasks of our further research.

Key word: group differentiation, ethnos, stereotypes, mass consciousness, psychosemantics.

В останні роки наше суспільство переживає ряд суспільно-політичних, ідеологічних та економічних трансформацій, спричинених зміною вектору геополітичної орієнтації нашої країни після подій на Майдані Незалежності у 2014-2015 рр. Українське суспільство обрало проєвропейську модель організації суспільних відносин, підтримку демократичних цінностей, що у свою чергу вплинуло на зміну стереотипів міжетнічного сприйняття українців.

Дослідженнями стереотипів міжетнічного сприйняття українського суспільства займалися В. Васютинський (2010) [1], В. Горбунова (2002) [2], Н. Хазратова (2011) [3], О. Фролова (2010) [4]. Вони були виконані у період 2002-2011 років і на сьогодні певною

мірою втратили актуальність. Саме тому метою нашого дослідження є вивчення змін у стереотипах міжетнічного сприйняття у свідомості українців (на матеріалі вибірки досліджуваних осіб юнацького віку (17-20 років), що проживають у Житомирській, Волинській та Вінницькій області).

Зміни у смисловому відображенні власних особливостей (як представників української нації) та перцепції інших етнонаціональних груп репрезентує зміст масової інформації, який пов'язаний з стереотипами міжнаціонального сприйняття. Відбувається деривація старих та атрибуція нових особистісних рис, які використовуються пересічними громадянами у процесі налагодження міжособистісної взаємодії з представниками різних етносів. Міжетнічні відносини будуються на основі уніфікованої моделі типового представника тієї чи іншої національності, яка включає у себе ряд особистісних рис (стереотипів міжетнічного сприймання). Сприйняття представниками однієї нації іншої відбувається на основі атрибуції особистісних рис, які знаходяться у межах свідомості, що є продуктом колективної діяльності та накопичення досвіду багатьох поколінь (Г. Солдатова, Т. Дрідзе, В. Петренко) [5; 6; 7; 8]. На міжетнічне сприйняття впливає особистий досвід стосунків з представниками інших національностей, він визначає взаємодію особистості на індивідуальному рівні з реальною персоною. Пересічні люди схильні використовувати стереотипи міжетнічного сприйняття, які знаходяться у межах змістового контексту елементів культури (Т. Стефаненко, Л. Орбан-Лембрик, В. Левкович, Ю. Бромлей, В. Кириченко) [9; 10; 11; 12; 13]. Індивідуальний досвід взаємодії з іншими етнонаціональними групами може дисонувати з соціальним досвідом, проте останній є визначальним, і відносно нього відбувається корекція змісту першого. У дослідженнях Е. Дюркгейма, С. Московічі, О. Потебні, Б. Поршнева було доведено, що масова свідомість є домінуючою по відношенню до індивідуальної, а більшість інформації про навколишній світ пасивно засвоюється через засоби масової інформації, популярну культуру, зміст освіти [14; 15; 16; 17; 18].

Описуючи іншу людину або групу осіб, пересічні люди схильні до використання тих семантичних конструктів, які використовуються для опису власної персони (групи). На рівні індивідуальної свідомості у кожної людини є персони, яких ми ідентифікуємо за певними особистісними рисами та порівнюємо інших на основі співставлення з «еталоном» справедливості, чесності, хитрощів, лінощів тощо. На рівні свідомості цими еталонами є етнонаціональні групи, які диференціюються більшістю на основі притаманності-відсутності ряду диспозиційних рис. Площина міжнаціональних стосунків розгортається у межах полюсів «ми-вони», до яких відносяться етнонаціональні групи, котрим притаманні позитивні особистісні риси та ті, що кардинально відрізняються від нас та є носіями анти-рис (В. Кириченко, Б. Поршнев) [17; 19].

Повертаючись до дослідження, потрібно відзначити, що у ньому взяли участь 117 осіб юнацького віку, які проживають на території Житомирської, Волинської, Вінницької областей у період з листопада по грудень 2016 року. Для вивчення стереотипів міжетнічного сприйняття ми обрали психосемантичні методи, які дозволяють вивчати смислову будову свідомості. Відповідно до мети нашої роботи, ми розробили програму дослідження¹, яка складається з наступних етапів.

¹ Процедура дослідження була розроблена на основі матеріалів дисертаційного дослідження В.В. Горбунової «Психологічні чинники формування етнічної свідомості в юнацькому віці», яке було захищено у 2003 році в Інституті психології імені Г.С.Костюка НАПН України під керівництвом академіка В.О.Моляко. Ми зберегли чисельність вибірки, методи рандомізації та статистичної обробки даних.

Перший етап: індикація семантичних конструкцій (особистісних властивостей), які використовуються у процесі міжособистісної перцепції. Використовуючи метод тріад, запропонований Дж. Келлі, ми визначили основні особистісні властивості, які використовуються у процесі міжетнічної диференціації та порівняння² [20]. На основі частотного аналізу ми визначили найбільш вживані особистісні властивості, які є стереотипами міжетнічного сприйняття. Другий етап дослідження передбачав оцінку досліджуваними рівня вираженості особистісних рис, виявлених на першому етапі дослідження, у представників етносів, з якими взаємодіють українці або які є значимими в загальносвітовому контексті (наприклад, досліджувані зазначають, що вони ніколи не контактували з китайцями, проте вважають, що останні мають важливе значення для України). Отримані числові показники оціночної решітки факторизуються, у результаті чого ми отримуємо особистісні властивості, які притаманні тим чи іншим етнонаціональним групам. Факторний аналіз проводиться за допомогою методу головних компонент (Principal components); для побудови факторного поля, яке візуалізує зв'язки між етнонаціональними групами та окремими особистісними рисами, використовується факторна ротація Varimax rotation.

У результаті частотного аналізу ми виокремили найбільш вживані особистісні риси, які використовуються українцями у процесі міжетнічного сприйняття: цілеспрямованість, жорстокість, підступність, працьовитість, кмітливість, мудрість, заощадливість, ворожість, принциповість, розсудливість, чутливість, необачність, благородність, агресивність, імпульсивність, розбещеність, раціональність, хитрість. У результаті факторизації оціночної решітки ми отримали два фактори, перший з яких описує 47% дисперсії, другий – 19%, загальна факторизація більша 60% (описує більшу частину масиву даних). Виокремлення більшої кількості факторів є недоцільним – наступні мають низький відсоток дисперсії (менше 10%), отже вважаємо, що факторизація є повною. Перший фактор об'єднує у собі конструкти (стереотипи міжетнічного сприйняття): цілеспрямованість (0,922)³, працьовитість (0,8), заощадливість (0,84), принциповість (0,913), розсудливість (0,95), егоцентризм (0,73), раціональність (0,93), благородність (0,8). Цим конструктам протиставляються необачність (-0,9), розбещеність (-0,53) та імпульсивність (-0,4).

Перший фактор об'єднує у собі стереотипи, які позначають особистісні властивості, що стосуються ставлення до діяльності, праці та її продуктів; отже економічні відносини у системі міжетнічного сприйняття є важливими для українців, відповідно відбувається диференціація етнонаціональних груп на ті, з якими умовно можна співпрацювати у різноманітних галузях виробництва, та на ті, які мають особистісні риси, що утруднюють таку взаємодію. У межах першого фактору (у результаті застосування Factor rotation: varimax normalized) найвищі показники тримали китайці (0,64), німці (1,33), американці (1,5), поляки (0,64). Незважаючи на те, що перший фактор акумулює соціально-бажані стереотипи міжетнічного сприйняття, українці не приписують собі вищезазначених рис (-0,46), тобто вони залишаються бажаними, але поки не властивими для них як для етнонаціональної групи. Також національностями, яким не властиві особистісні властивості, що входять до першого фактору, є росіяни (-0,8), молдавани (-1,33), білоруси (-1,2), казахи (-0,4). Другий фактор об'єднує у собі конструкти: агресивність (0,81), імпульсивність (0,7), хитрість (0,6). Їм протиставляється конструкт: чутливість (-0,58). Другий фактор об'єднує між собою риси, які пов'язані зі здатністю представника певної етнонаціональної групи до

² Детальна інструкція використання методу тріад Дж. Келлі для вивчення смислової структури свідомості представлена у роботі Ф. Франсела, Д. Банистера «Новый метод исследования личности» [20].

³ Факторна вага

протистояння, ворожнечі та агресивних дій. За результатами факторної ротації, до етнонаціональних груп, яким притаманні риси другого фактору, відносяться росіяни (1,43), китайці (0,43), турки (0,66). Національностями, яким не властиві вищезазначені риси міжетнічного сприйняття є білоруси (-0,95), українці (-0,59), німці (-0,43), поляки (-0,37). На факторно-семантичному полі представлена візуалізація зв'язків між етнонаціональними групами та стереотипами міжетнічного сприйняття у свідомості українців юнацького віку, які проживають у північно-західному регіоні України (Рис.1).

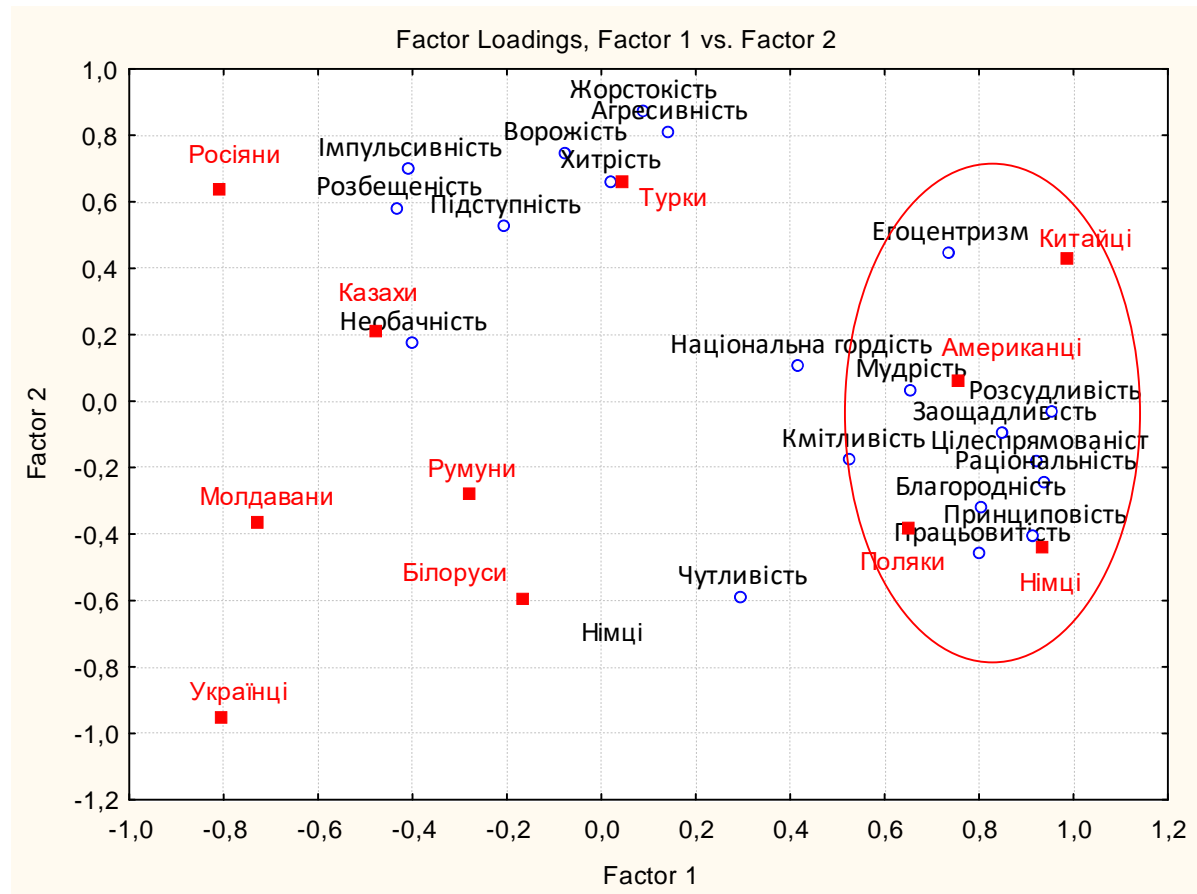

Рис.1. Факторно-семантичне поле стереотипів міжетнічного сприйняття українців за даними дослідження 2016 року

Якщо порівнювати результати дослідження, отримані у 2016 році з результатами, отриманими у попередні роки, про які згадувалося на початку статті, то, згідно результатів дослідження, отриманих 2002 року В. Горбуною, перший значимий фактор, який об'єднує конструкти міжетнічного сприйняття, також пов'язаний зі сферою соціально-економічної діяльності: інтелект (0,82), працелюбність (0,77), багатство (0,90), рівень економічного розвитку (0,96), згуртованість (0,85). Таким чином, можна констатувати, що основною стереотипів міжетнічного сприйняття українців станом на 2016 р. залишається здатність етнонаціональної групи забезпечувати високий рівень добробуту та спроможність працювати і співпрацювати задля його забезпечення. Національності, яким були притаманні риси, акумульовані першим фактором, за результатами дослідження В. Горбуною, є американці, німці, японці, євреї; проте циганам, кавказцям та білорусам вони не були властиві. Другий фактор, за результатами досліджень 2002 року, об'єднують особистісні риси, які відносяться до сфери міжособистісних стосунків та не опосередковані спільною діяльністю: веселість,

щирість, відкритість, доброта, привабливість. Ці конструкти об'єднували між собою українців, росіян і білорусів. На основі цих стереотипів міжетнічного сприйняття відбувалося протиставлення українців євреям та циганам. Третій фактор, за результатами дослідження В.В. Горбунової, об'єднує риси, які мають негативну психосемантичну конотацію та пов'язані зі здатністю до агресії та міжетнічного протистояння: хитрість, войовничість. Ці особистісні риси були у 2002 році основою стереотипів міжетнічного прийняття кавказців, циган та німців, і не були властивими українцям, білорусам та полякам.

Результати дослідження 2016 року дозволяють зробити висновок про те, що фактор, який акумулює риси, пов'язані з агресією, войовничістю та здатністю до опозиції і протистояння, набирає значимості порівняно з 2002 роком. Він витісняє фактор, який стосується соціально-психологічної привабливості окремих етнонаціональних груп та посилює роль фактору, який позначає стереотипи міжетнічного сприйняття у сфері налагодження соціально-економічних стосунків, співробітництва, спільної діяльності. Варто відзначити, що останній фактор є основним у системі міжетнічного сприйняття більшості етнонаціональних груп Європейського Союзу [0].

Варто зазначити, що порівняно з 2002 роком, у 2016 році німці не сприймаються українцями як войовнича нація. Стереотип міжетнічного сприйняття, сформований внаслідок подій Другої світової війни і їх висвітлення у суспільному просторі України, втратив свою актуальність. Натомість роль «ворога» у суспільній свідомості зайняли росіяни, що пов'язано, безперечно, з фактом збройного протистояння на сході України починаючи з 2014 року.

Порівняно з 2002 роком ворожими та підступними стали казахи та турки. На це впливає соціально-культурний контекст інформаційного висвітлення спільної історичної спадщини України та Туреччини, як країн, що знаходилися по різні боки суспільно-політичного протистояння.

Якщо говорити про еталонні нації – так окреслює В.В. Горбунова нації, на які ми рівняємося, хочемо бути схожими, які на рівні масової свідомості володіють соціально-бажаними рисами, – то ними у порівнянні з 2002 роком залишаються американці й німці, до них також долучаються китайці та поляки, перестають виконувати роль нації-еталону японці. Дослідження 2016 року показали зникнення тріади «східнослов'янських братніх народів», яка буда зафіксована на рівні стереотипів міжетнічного сприйняття 2002 року у дослідженнях В. Горбунової. Перестають виконувати функцію стереотипи, які пов'язані з абстрактними особистісними властивостями, такі як чесність, порядність, соціальна привабливість, відкритість, які за результатами дослідження 2002 року існували у системі міжетнічного сприйняття українцями інших етнонаціональних груп, здебільшого як культурні експектації⁴ (соціальні очікування). Стереотипні уявлення про доброту, відкритість, справедливість росіян у 2016 році зникли, оскільки суперечили фактам анексії Криму, військового протистояння на Сході України та агресії в Сирії.

У свідомості українців станом на 2016 рік зберігається міжгрупова єдність національностей, які є членами Європейського Союзу і нашими найбільшими сусідами: поляків та німців, які, так само як і у 2002 році, мають високий рівень добробуту, працьовиті, заощадливі, цілеспрямовані. Проте у 2016 році їм уже не властиві такі

⁴ У результаті проведеного нами 2013 року дослідження професійно-важливих якостей працівників у системі «людина-техніка» ми визначили, що більшість досліджуваних, незважаючи на рід занять та інші соціально-психологічні властивості (національність, стать, вік, релігійні вподобання), приписують собі соціально-схвалювані властивості: доброта, щирість, відвертість, чуйність, які не втілюються у предметній діяльності (досліджувані не можуть вказати на конкретні ситуації події, у межах яких вони проявляються (у якій ситуації вони були добрими, хоробрими чи чуйними)) [21]

стереотипні риси як войовничість, агресивність та підступність (як вже згадувалося, роль ворога виконують росіяни, казахи та турки).

Важливими для українців у 2016 році стають китайці. Їм, з одного боку, як і росіянам (хоча й меншою мірою), приписують такі риси як войовничість, ворожість, агресивність, а з іншого – риси, що приписуються європейцям: працьовитість, цілеспрямованість, мудрість та розсудливість.

Як показали результати нашого дослідження, на рівні свідомості українців існує групова поляризація, яка диференціює етнонаціональні групи, що знаходяться у системі міжетнічного сприйняття українців на групові об'єднання типу «ми» та «вони». За результатами факторизації оціночної матриці притаманності тих чи інших особистісних рис на рівні стереотипів міжетнічного сприйняття українців ми виокремили дві групи етнонаціональних спільнот; перша складається з німців, американців, поляків, турків, друга включає у себе росіян, китайців, казахів. Білоруси, українці, молдавани, румуни не включені до жодного етнонаціонального об'єднання, оскільки не приписують собі рис, які властиві тому чи іншому етнонаціональному об'єднанню.

Узагальнені показники властивостей окремих соціально-психологічних рис національностям, які проживають на території нашої держави або мають вагоме геополітичне значення для України, у свідомості українців виглядають наступним чином⁵ (Табл.1).

Таблиця 1. Атрибуція стереотипів міжетнічного сприйняття етнонаціональних груп, які проживають на території України

Етнонаціональні групи	Найбільш яскраво виражені стереотипи	Не властиві стереотипи
Українці	пишаються своєю національністю, працьовиті та чутливі	жорстокі, заощадливі, агресивні та імпульсивні
Росіяни	ворожі, необачні, егоцентричні, імпульсивні	заощадливі, принципові, працьовиті, чутливі
Німці	пишаються своєю національністю, заощадливі, принципові, розсудливі,	необачні, імпульсивні, розбещені, хитрі
Китайці	цілеспрямовані, працьовиті, принципові, заощадливі, агресивні	імпульсивні, розбещені, благородні
Поляки	пишаються своєю національністю, егоцентричні, цілеспрямовані, принципові	жорстокі, агресивні, розбещені
Білоруси	кмітливі, необачні	раціональні, агресивні

⁵ Відносна оцінка за десятибальною шкалою (найбільші та найменші значення)

Молдавани	необачні	раціональні, благородні, агресивні
Турки	кмітливі, мудрі, ворожі, імпульсивні	раціональні
Румуни	хитрі, чутливі, підступні	працьовиті
Казахи	підступні, кмітливі	цілеспрямовані, заощадливі, принципові
Американці	раціональні, хитрі, егоцентричні, розсудливі, принципові, заощадливі, цілеспрямовані, працьовиті, кмітливі	жорстокі, принципові, ворожі

Таким чином, порівнюючи дослідження стереотипів міжетнічного сприйняття інших етнонаціональних груп українцями і з власними дослідженнями, проведеними у 2016 році, після подій на Майдані Незалежності (2014-2015), ми можемо зробити наступні висновки.

Зміна вектору геополітичного спрямування нашого суспільства вплинула на смислову будову стереотипів міжетнічного сприйняття українцями інших етнонаціональних груп. Відбулося переформатування міжетнічних угруповань на рівні «ми» та «вони» та прослідковується схильність українців до консолідації з етнонаціональними групами, які входять до складу Європейського Союзу. Порівняно з результатами дослідження 2002 року, ми встановили, що основними на рівні свідомості українців були і залишаються стереотипи міжетнічного сприйняття, які позначають особистісні риси, що пов'язані зі сферою виробництва та міжгрупової кооперації (працьовитість, наполегливість, принциповість). Домінуючими, порівняно з результатами дослідження 2002 року, стають риси, які позначають здатність етнонаціональної групи до агресії, ворожнечі, підступності. Втрачають свою актуальність стереотипи, які позначають соціально-схвалювані риси, що не опосередковуються спільною діяльністю: щирість, відкритість, дружелюбність тощо.

Результати викладеного дослідження ілюструють особливості стереотипів міжетнічного сприйняття українців, які отримані на матеріалі вибірки осіб юнацького віку (17-20 років), що проживають у Житомирській, Волинській та Вінницькій областях. Тому їх варто сприймати як попередні. Для отримання цілісного уявлення про специфіку міжетнічної перцепції українцями інших етнонаціональних груп варто було б продовжити дослідження з урахуванням респондентів з інших регіонів країни та інших вікових груп, що окреслює предмет і завдання наших подальших досліджень.

1. *Васютинський В.* Психологічні виміри спільноти : монографія / В. О. Васютинський ; НАПН України ; Ін-т соц. та політ. психології. – К., 2010. – 119 с.

2. *Горбунова В.* Психологічні особливості детермінації етнічної свідомості у юнацькому віці / В. В. Горбунова // Актуальні проблеми психології: Том 6. Обдарована особистість: пошук, розвиток, допомога : збірник наукових праць / За заг. ред. С. Д. Максименка. – К. : “BONA MENTE”, 2002. – Вип. 3. (2 частина). – С. 60-65.

3. *Хазратова Н.* Страх власної автентичності у постколоніальних спільнотах / Н. В. Хазратова // «Психологічні перспективи». – Спец. вип. «Психологічні виміри українського

соціокультурного простору». – К. : Ін-т соціальної та політичної психології НАПН України, 2011. – С. 19-28.

4. *Васютинський В.* Стереотипи взаємного сприймання етнічних українців і росіян / В. Васютинський, О. Фролова // Російськомовна спільнота в Україні: соціально-психологічний аналіз : монографія / ред.: В. О. Васютинський ; НАПН України, Ін-т соц. та політ. психології. – К. : Імекс-ЛТД, 2012. – С.107-119.

5. *Солдатова Г.* Психология межэтнической напряженности / Г. Солдатова. – М. : Смысл, 1998. – 389 с.

6. *Солдатова Г.* Этническая идентичность и этнополитическая мобилизация / Г. Солдатова // Демократизация и образы национализма в Российской Федерации 90-х. гг. / Под ред. Дробижевой Л. М. и др. – М. : Мысль, 1996. – С. 296-367.

7. *Дридзе Т.* Текстовая деятельность в структуре социальной коммуникации / Т. Дридзе. – М. : Наука, 1984. – 268 с.

8. *Петренко В.* Психосемантический анализ этнических стереотипов: лики толерантности и нетерпимости / В. Петренко, О. Митина, К. Бердников, А. Кравцова, В. Осипова. – М. : Смысл, 2000. – 73 с.

9. *Стефаненко Т.* Этнопсихология / Т. Стефаненко. – М. : ИП РАН, Академический Проект; Екатеринбург : Деловая книга, 2000. – 320 с.

10. *Орбан-Лембрик Л.* До питання про предмет, структуру та основні категорії соціальної психології / Л. Орбан-Лембрик // Актуальні проблеми психології. Т. 1 : Соціальна психологія. Психологія управління. Організаційна психологія. – К. : Інститут психології ім. Г. С. Костюка АПН України, 2002. – Частина 5. – С. 110-115.

11. *Левкович В.* Социально-психологические проблемы этнического сознания / В. Левкович, Н. Панкова // Социальная психология и общественная практика. – М., 1985. – С. 138-153.

12. *Бромлей Ю.* Современные проблемы этнографии / Ю. Бромлей. – М. : Наука, 1981. – 390 с.

13. *Кириченко В.* Психологическая безопасность личности в современной информационной среде / В. Кириченко // GESJ: Education Science and Psychology. – 2017 – № 1 (43). – С. 34-38.

14. *Дюркгейм Э.* Самоубийство: социологический этюд / Дюркгейм Э. ; [Пер. с франц.]. – СПб. : Союз, 1998. – 496 с.

15. *Московичи С.* Век толп / Серж Московичи. – М. : «Центр психологии и психотерапии», 1998. – 480 с.

16. *Потебня А.* Мысль и язык / А. Потебня. – К. : СИНТО, 1993. – 192 с.

17. *Поршнев Б.* Принципы социально-этнической психологии / Б. Поршнев. – М. : Наука, 1964. – 11 с.

18. *Поршнев Б.* Социальная психология и история / Б. Ф. Поршнев. – М. : Наука, 1979. – 232 с.

19. *Кириченко В.* Психологічна природа міжгрупового протистояння та еволюція суспільних відносин / В. Кириченко // Studia Politologica Ucraino-Polona. – Випуск 6. – Житомир-Київ-Краків : Вид. О.О. Євинок, 2016. – С. 312-323

20. *Kelly G.* A Theory of Personality. The Psychology of Personal Constructs / G. Kelly. – N. Y. : Norton, 1963. – 189 p.

21. *Кириченко В.* Рефлексія динаміки розвитку здібностей у процесі професійної адаптації / В. В. Кириченко // Актуальні проблеми психології: збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. – К. : Видавництво «Фенікс», 2013. – Т. XII. Психологія творчості. – Випуск 16. – С. 165-173.

Ольга Пахолок, аспірант, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки (м. Луцьк)

Тетяна Пояркова, доктор політичних наук, доцент, професор кафедри філософії та соціальних наук Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка

Тетяна Рева, кандидат політичних наук, доцент кафедри публічного управління та гуманітарних наук, Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв (м. Київ)

Максим Розумний, доктор політичних наук, старший науковий співробітник, Центр досліджень проблем Російської Федерації Національного інституту стратегічних досліджень (м. Київ)

Андрій Рудик, магістр, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Сергій Рудницький, доктор політичних наук, доцент, Житомирський державний університет імені Івана Франка

Валентина Смірнова, кандидат педагогічних наук, доцент, Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України (м. Київ)

Ірена Ставови-Кавка, габілітований доктор, професор, Ягеллонський університет у Кракові

Катерина Фійолек, аспірантка, Ягеллонський університет у Кракові

Олена Чальцева, кандидат історичних наук, Донецький національний університет імені Василя Стуса (м. Вінниця)

Оксана Шмиглюк, аспірант, асистент кафедри теоретичної психології та психології розвитку, Житомирський державний університет імені Івана Франка

Віра Явір, кандидат політичних наук, Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України (м. Київ)

Dane o autorach

Olga Bilobrowiec, kandydat nauk historycznych, docent, Uniwersytet Państwowy imienia Iwana Franki w Żytomierzu

Walery Bortnikow, doktor nauk politycznych, profesor, Wschodnioeuropejski Uniwersytet Narodowy imienia Łesi Ukrainki w Łucku

Alla Bortnikowa, kandydat nauk historycznych, docent katedry historii powszechnej, Wschodnioeuropejski Uniwersytet Narodowy imienia Łesi Ukrainki w Łucku

Swielana Bulbeniuk, kandydat nauk politycznych, docent, Kijowski Narodowy Uniwersytet Ekonomiczny imienia Wadyma Hetmana

Helena Czalcewa, kandydat nauk historycznych, Doniecki Uniwersytet Narodowy imienia Wasyla Stusa w Winnicy

Switlana Denysiuk, doktor nauk politycznych, profesor, Narodowy Uniwersytet Techniczny w Winnicy

mgr Katarzyna Fijolek, doktorantka, Uniwersytet Jagielloński w Krakowie

Włodzimierz Gorbatenko, doktor nauk politycznych, profesor, Instytut Państwa i Prawa imienia Wołodymyra Koreckiego Narodowej Akademii Nauk Ukrainy w Kijowie

Ksenia Hawryłowska, kandydat nauk psychologicznych, docent katedry psychologii praktycznej i psychoterapii, Uniwersytet Państwowy im. Iwana Franki w Żytomierzu

Wira Jawir, kandydat nauk politycznych, Instytut Państwa i Prawa imienia Wołodymyra Koreckiego Narodowej Akademii Nauk Ukrainy w Kijowie

mgr Justyna Krupa, doktorantka, Uniwersytet Jagielloński w Krakowie

dr hab. Agnieszka Małgorzata Kastory, Uniwersytet Jagielloński w Krakowie

Oleksij Kresin, kandydat nauk prawnych, docent, Instytut Państwa i Prawa imienia Wołodymyra Koreckiego Narodowej Akademii Nauk Ukrainy w Kijowie

Walery Kornijenko, doktor nauk politycznych, profesor, Narodowy Uniwersytet Techniczny w Winnicy

Witalij Kolcow, kandydat nauk politycznych, Południowoukraiński Narodowy Uniwersytet Pedagogiczny imienia Konstantego Uszyńskiego w Odessie

Wiktor Kyryczenko, kandydat nauk psychologicznych, docent Katedry Psychologii Praktycznej i Psychoterapii, Uniwersytetu Państwowego im. Iwana Franki w Żytomierzu

Olga Maruchowska-Kartunowa, kandydat nauk filozoficznych, docent, Uniwersytet Ekonomiki i Prawa „KROK” w Kijowie